

Érzékenységtanalízis és bizonytalanságtanalízis

Turányi Tamás

ELTE Kémiai Intézet
Reakciókinetikai Laboratórium

2023

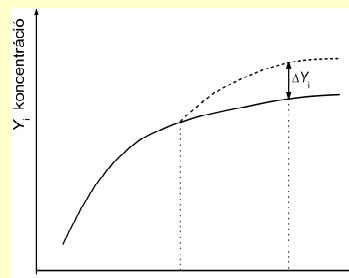
Lokális érzékenységtanalízis

Az érzékenységtanalízis matematikai módszerek egy családja.
Azt vizsgálja, hogyan függ a modellek eredménye a paraméterek értékétől.

Lokális érzékenységtanalízis:
paraméterek kis megváltoztatásának hatása.

Lokális érzékenységi együttható számítása
véges differencia közelítéssel:

$$\frac{\partial Y_i}{\partial p_j}(t_1, t_2) \approx \frac{\Delta Y_i(t_2)}{\Delta p_j} = \frac{Y_i(t_2) - Y_i(t_2)}{\Delta p_j}$$

t_1 időpontban megváltoztatjuk a paramétert és
 t_2 időpontban megnézzük a változtatás hatását.

Lokális érzékenységtanulmány 2

Egy másik megközelítés: Taylor-sor közelítés

$$Y_i(t, \mathbf{p} + \Delta \mathbf{p}) = Y_i(t, \mathbf{p}) + \sum_{j=1}^m \frac{\partial Y_i}{\partial p_j} \Delta p_j + \frac{1}{2} \sum_{k=1}^m \sum_{j=1}^m \frac{\partial^2 Y_i}{\partial p_k \partial p_j} \Delta p_k \Delta p_j + \dots$$

Lokális érzékenységi együttható: $s_{ik} = \frac{\partial Y_i}{\partial p_k}$

Lokális érzékenységi mátrix: $\mathbf{S} = \left\{ \frac{\partial Y_i}{\partial p_k} \right\}$

A lokális érzékenységek alapján becsülhető a paraméterváltoztatás hatása:

Egy paraméter megváltoztatása: $Y_i(t_2) = Y_i(t_2) + \frac{\partial Y_i}{\partial p_j} \Delta p_j$

Több paraméter megváltoztatása: $\mathbf{Y}'(t_2) = \mathbf{Y}(t_2) + \mathbf{S}(t_1, t_2) \Delta \mathbf{p}(t_1)$

Lokális érzékenységtanulmány 3

$$\frac{d\mathbf{Y}}{dt} = \mathbf{f}(\mathbf{Y}, \mathbf{p})$$

$$\mathbf{Y}(t_0) = \mathbf{Y}_0$$

Ezt az egyenletet deriváljuk k_j szerint, az eredmény:

$$\frac{d}{dt} \frac{\partial \mathbf{Y}}{\partial p_j} = \mathbf{J} \frac{\partial \mathbf{Y}}{\partial p_j} + \frac{\partial \mathbf{f}}{\partial p_j} \quad \frac{\partial \mathbf{Y}}{\partial p_j}(t_0) = 0 \quad j = 1, 2, \dots, m$$

Ugyanez mátrix-vektor felírással:

$$\dot{\mathbf{S}} = \mathbf{J}\mathbf{S} + \mathbf{F}, \quad \mathbf{S}(0) = \mathbf{0} \quad \text{ahol} \quad \mathbf{J} = \left\{ \frac{\partial f_i}{\partial Y_j} \right\} \quad \mathbf{F} = \left\{ \frac{\partial f_i}{\partial p_k} \right\}$$

↑
közvetett hatás

↖
közvetlen hatás

Lokális érzékenységek számítása

1. A véges differencia közelítés szerinti számítás
(brute force method: a nyers erőszak módszere)

$$\frac{\partial Y_i}{\partial p_j}(t_1) \approx \frac{\Delta Y_i(t_2)}{\Delta p_j(t_1)} = \frac{Y_i(t_2) - Y_i(t_1)}{\Delta p_j(t_1)} \quad \begin{array}{l} \Delta p_j \text{ kicsi: számábrázolás okozta hiba} \\ \Delta p_j \text{ nagy: nemlinearitás okozta hiba} \end{array}$$

2. Direkt módszer (direct method)

- 2a. Csatolt direkt módszer (coupled direct method):
a kinetikai és az érzékenységi egyenletek megoldása együtt:

$$\begin{aligned} \frac{d\mathbf{Y}}{dt} &= \mathbf{f}(\mathbf{Y}, \mathbf{p}) & \mathbf{Y}(t_0) &= \mathbf{Y}_0 \\ \frac{d}{dt} \frac{\partial \mathbf{Y}}{\partial p_j} &= \mathbf{J} \frac{\partial \mathbf{Y}}{\partial p_j} + \frac{\partial \mathbf{f}}{\partial p_j} & \frac{\partial \mathbf{Y}}{\partial p_j}(t_0) &= \mathbf{0} \end{aligned}$$

Az együttes megoldás megismétlése minden paraméterre: $j = 1, 2, \dots, m$

Mindenképpen felesleges számításokkal jár.

Lokális érzékenységek számítása 2.

- 2b. Szétcsatolt direkt módszer (decoupled direct method):
a kinetikai és az érzékenységi egyenletek megoldása együtt:

$$\begin{aligned} \frac{d\mathbf{Y}}{dt} &= \mathbf{f}(\mathbf{Y}, \mathbf{p}) & \mathbf{Y}(t_0) &= \mathbf{Y}_0 \\ \frac{d}{dt} \frac{\partial \mathbf{Y}}{\partial p_j} &= \mathbf{J} \frac{\partial \mathbf{Y}}{\partial p_j} + \frac{\partial \mathbf{f}}{\partial p_j} & \frac{\partial \mathbf{Y}}{\partial p_j}(t_0) &= \mathbf{0} \end{aligned}$$

- A fenti egyenletek Jacobi mátrixa azonos
 $\Rightarrow$ Jacobi mátrix háromszög mátrix-szá alakítása
 $\Rightarrow$ Jacobi mátrix alapján Δt lépéshossz választása
 $\Rightarrow$ $\mathbf{Y}$ változóvektor új értéke az új időpontban
 $\Rightarrow$ a korábban kiszámított háromszögmátrix felhasználásával
az érzékenységi diffegyenlet megoldása
 $\Rightarrow$ újra lépés az időben $\Rightarrow \Rightarrow \Rightarrow$

gyors algoritmus:

- több száz paraméter esetén is csak 2-3-szor több gépidőbe kerül az összes érzékenységi együttható kiszámítása
- érzékenységi együtthatók pontossága becsülhető

Lokális érzékenységek értelme

$$s_{ik} = \frac{\partial Y_i}{\partial p_k}$$

Egységnyi paraméterváltoztatás
hány egységnyi eredmény változást okoz?
[eredmény egysége / paraméter egysége]

Normált érzékenység:

$$\tilde{s}_{ik} = \frac{p_k}{Y_i} \frac{\partial Y_i}{\partial p_k} = \frac{\partial \ln Y_i}{\partial \ln p_k}$$

1 % paraméterváltoztatás
hány % eredmény változást okoz?
dimenziómentes

Eddig egyetlen paraméter megváltoztatásának hatását nézzük
egyetlen modelleredményre

Érdekelhet minket egyetlen paraméter megváltoztatásának hatása
egyszerre több modelleredményre:

Bruttó érzékenység:
$$B_i = \sum_{j=1} (\partial \ln Y_j / \partial \ln p_i)^2$$

Lokális érzékenységek felhasználása

1. **Modellek elemzése**
  - Paraméterperturbáció hatása a modellszámításra
  - Kooperáló paraméterek azonosítása
2. **Modellek redukálása**
  - Hatástalan paraméterek azonosítása, és így sokkal kevesebb paramétert tartalmazó, ám elegendően pontos modellek előállítása
3. **Lokális bizonytalanságanalízis**
  - A globális bizonytalanságanalízisnél kevésbé pontosan, de nagyon kis számításigénnyel ad eredményeket
4. **Paraméterbecslés**
  - A gradiensmódszerek mindig az érzékenységi együtthatók (rejtett) számításán alapulnak
  - Hatásos paraméterek számának meghatározása
  - Kísérlettervezés

Globális érzékenységtanalízis és bizonytalanságtanalízis

Lokális érzékenységtanalízis:

Információt ad egy adott paraméterkészletnél az egységtnyi paraméterperturbáció hatásáról.

Jól használható, ha a vizsgált paramétertartományban nincs minőségt változás

Pontos a paraméterekben lineáris modelleknél.

Lokális bizonytalanságtanalízis:

lokális érzékenységt × az egyes paraméterek bizonytalanságt

→ lokális becslés a modell eredményének bizonytalanságtára

Globális bizonytalanságtanalízis:

Feltételezzük, hogy az egyes paraméterek bizonytalanságti tartománya széles. A paraméterek bizonytalanságtából kiszámítjuk a modell eredményének bizonytalanságtát.

Globális érzékenységtanalízis:

Átvizsgálunk egy globális bizonytalanságtanalízis + információt kapunk arra is, hogy az egyes paraméterek bizonytalanságta a modell eredményének bizonytalanságtához hogyan járul hozzá.

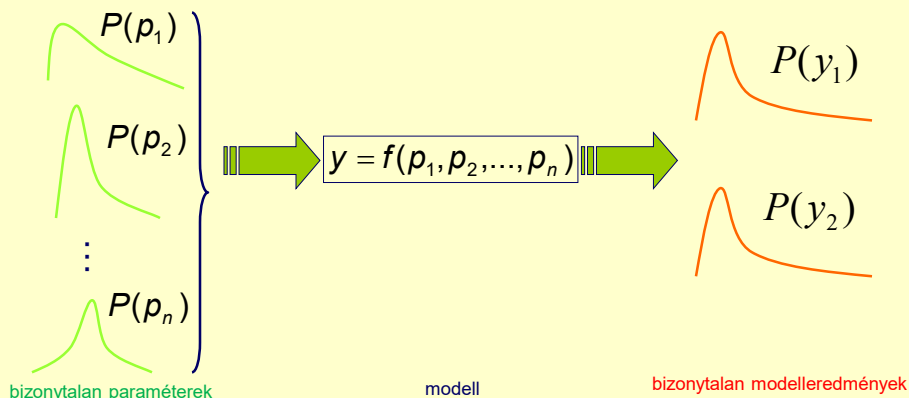
A lokálishoz képest a globálishoz mindig sok géptd kell.   Megszerzett információ ~ géptd

Globális bizonytalanságtanalízis

A paraméterek bizonytalanságtát valószínűségti sűrűségfüggvénnyel (probability density function, *pdf*) jellemezhetjük.

Globális bizonytalanságtanalízis lehetségt feladatai:

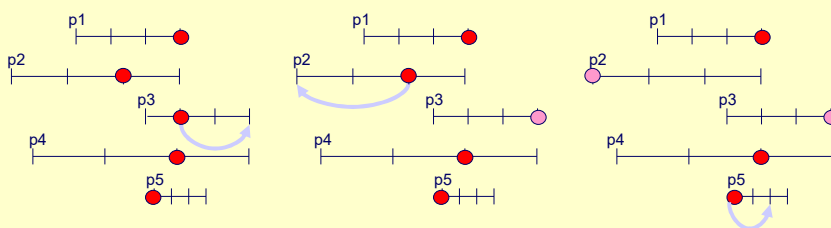
1. A paraméterek *pdf*-je következtében mi az egyes eredmények *pdf*-je?
2. Az eredmények szórásának mekkora hányadát okozza egy-egy paraméter?

Morris-féle módszer

Rostáló módszerek: elsődleges közelítő információ gyorsan
Nagy paraméterváltoztatások hatását lehet vizsgálni

- minden paraméterhez megadjuk annak alsó és felső határát.
- n részre osztjuk minden paraméter intervallumát
- kisorsolunk egy véletlen paraméterkészletet
- minden további futás előtt egyetlen paramétert változtatunk meg
- a futási eredményeket statisztikailag kiértékeljük
- nem használja fel a paraméterek val. sűrűségfüggvényét
- emiatt nem adja meg a megoldás sűrűségfüggvényeét
- közepes számítási igény

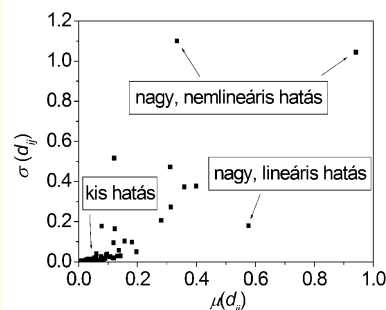
Morris-féle módszer 2.

d_{ij} szám a p_j paraméter hatását mutatja meg az összes többi paraméter véletlenszerű értéke esetén:

$$d_{ij} = \frac{Y_i(p_1^z, p_2^z, \dots, p_j^z + \Delta, \dots, p_N^z) - Y_i(\mathbf{p}^{z-1})}{|\Delta|}$$

Egy sorozatnál mindig egyszer változtatunk meg egy-egy paramétert.

Sokszor (pl. 10) kiszámítjuk a d_{ij} számokat (mindig véletlenszerűen máshogyan) és a kapott d_{ii} értékek várható értékét és szórását számoljuk ki.

Monte Carlo módszer

Olyan, mint ruletkezni Monte Carlo-ban :-)

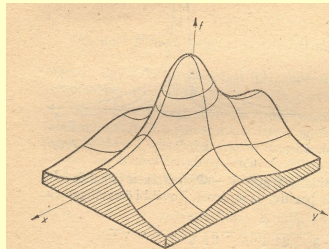
Kisorsolunk több ezer paraméterkészletet úgy, hogy megfeleljen a paraméterek közös *pdf*-jének.

Elvégezzük a szimulációkat

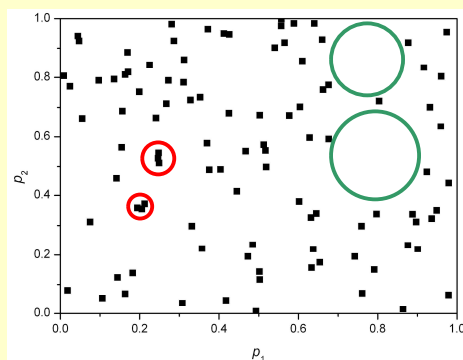
A futási eredményeket feldolgozzuk, pl. a megoldás hisztogramjának elkészítése a megoldás várható értékének és szórásának számítása

Sok számítógépidőt igényel.

Nehéz kiszámítani (elkülöníteni) az egyes paraméterek okozta hatást!

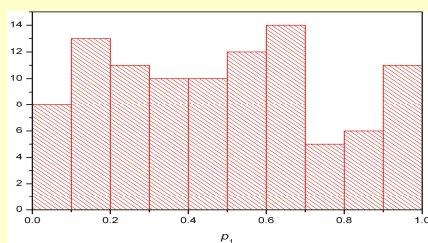

Monte Carlo módszer

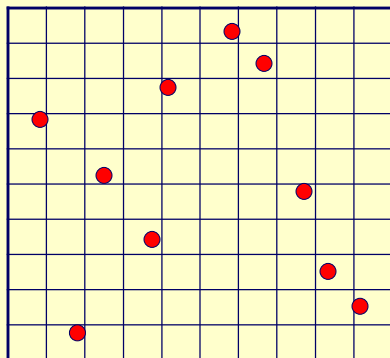
100 db (ξ, γ) pont
 ξ és γ véletlen számok
 $[0, 1]$ egyenletes eloszlással

**Csomósodás és
 üres foltok!**

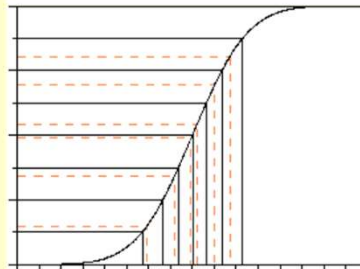

p_1 hisztogramja

Latin hiperkocka mintavétel

egyenletes eloszlás

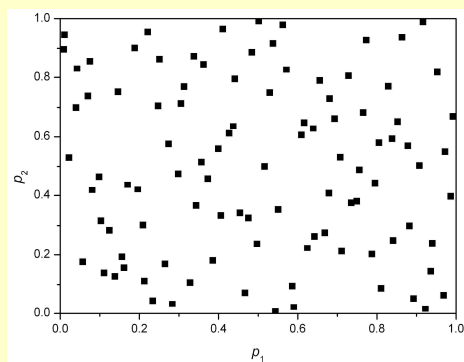
normális eloszlás

Egyenlő valószínűségű sávokat (*strata*) jelölünk ki.

Egy-egy sávon belül véletlenszerűen jelölünk ki pontot.

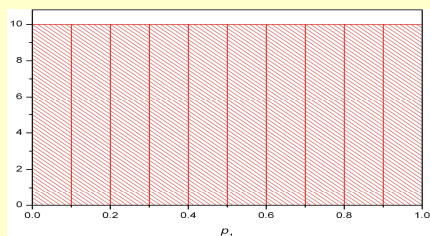
Ha valahol van már pont, oda már nem kerül (8 bástya probléma).

Monte Carlo módszer Latin hiperkocka mintavétellel

100 db (ξ, γ) pont
latin hiperkocka mintavétellel

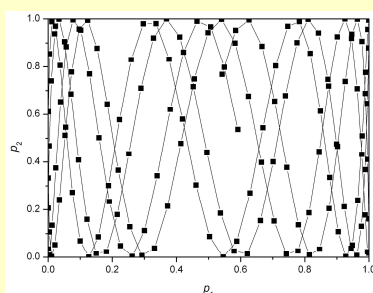
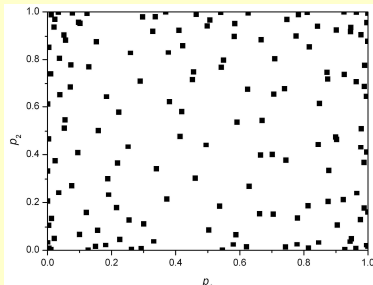
**Sokkal egyenletesebb
eloszlás!**

ρ_1 hisztogramja

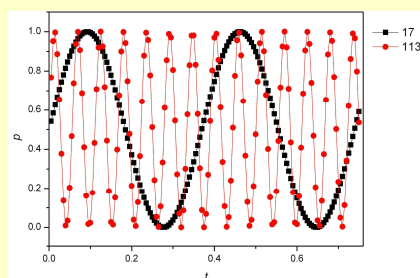
Fourier Amplitude Sensitivity Test (FAST) módszer

s változtatásával tekerünk nem összemérhető frekvenciájú $\sin$ függvényeket:

150 pont, $\Delta s = 0,1$

$x = 0,5 (\sin(17s), \sin(113s)) + 0,5$

Fourier Amplitude Sensitivity Test (FAST) módszer 2.

Y_i modell eredmény várható értéke: $E(Y_i)$

$$E(Y_i) = \iint \dots \int h_i(p_1, p_2, \dots, p_N) P(p_1, p_2, \dots, p_N) dp_1 dp_2 \dots dp_N$$

Ahol Y_i kiszámítható h_i kiértékelésével; P pedig $\mathbf{p}$ közös pdf-je

A p_j paramétert az s skalár tekerésével változtatjuk:

$$p_j(s) = G_j(\sin \omega_j s)$$

G_j megfelelő megválasztásával tudjuk megkapni $\mathbf{P}$ -t.

ω_j a p_j paraméterhez tartozó frekvencia:

Ezeknek prímekek kell lenniük.

Ha $-\pi < s < \pi$ és N pontot helyezünk el,

akkor ezek a pontok a paramétertér minden pontjához közel lesznek

Fourier Amplitude Sensitivity Test (FAST) módszer 3.

Az N modelleredményt Fourier analízisnek vetjük alá:

$$\sigma^2(Y_i) = 2 \sum_{l=1}^{+\infty} (A_{il}^2 + B_{il}^2)$$

Ahol $\sigma^2(Y_i)$ az eredmény szórása, A_{il} és B_{il} a Fourier együtthatók:

$$A_{il} = \frac{1}{2\pi} \int_{-\pi}^{\pi} Y_i(s) \cos(ls) ds, \quad l = 0, 1, \dots$$

$$B_{il} = \frac{1}{2\pi} \int_{-\pi}^{\pi} Y_i(s) \sin(ls) ds, \quad l = 1, 2, \dots$$

Ha a Fourier együtthatókat az ω_j frekvenciáknál és felharmonikusaiknál számítjuk, akkor a j -edik paraméter okozta parciális szórást kapjuk meg:

$$\sigma_j^2(Y_i) = 2 \sum_{r=1}^{+\infty} (A_{i,r\omega_j}^2 + B_{i,r\omega_j}^2)$$

Fourier Amplitude Sensitivity Test (FAST) módszer 4.

parciális szórás:

$$S_{ij} = \frac{\sigma_j^2(Y_i)}{\sigma^2(Y_i)}$$

a teljes szórásnak a j -edik paraméter okozta hányada.

FAST lassú:

$N = 1,2 k^{2,5}$

50 paraméter: 21000 szimuláció

A legfontosabb többletinformáció:

MC-vel ellentétben felhasználjuk a szimulációk sorrendjét is!

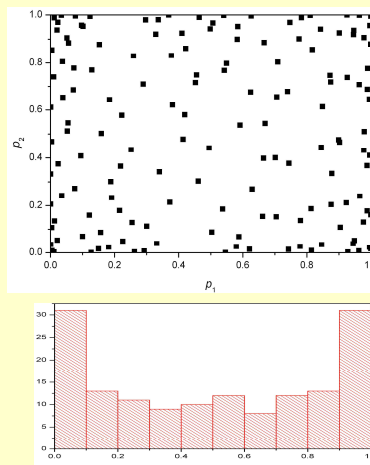
(ez többlet gépidőt nem okoz)

Fourier Amplitude Sensitivity Test (FAST) módszer 5.

Az (eredeti) FAST módszernél a paramétertartomány szélére több pont esik.

Továbbfejlesztés:

G_j függvény megfelelő megválasztásával tetszőleges csonkított valószínűségfüggvény előállítható.

Érzékenységi indexek

Saltelli, A., *Comput. Phys Commun.*, **145**, 280(2002)

FAST egyik továbbfejlesztett változata.

Y_i várható értéke:

$$E(Y_i) = \int \int \dots \int f_i(p_1, p_2, \dots, p_N) P(p_1, p_2, \dots, p_N) dp_1 dp_2 \dots dp_N$$

Y_i szórásnégyzete:

$$\begin{aligned} V(Y_i) &= \int \int \dots \int (f_i(p_1, p_2, \dots, p_N) - E(Y_i))^2 P(p_1, p_2, \dots, p_N) dp_1 dp_2 \dots dp_N = \\ &= \int \int \dots \int f_i^2(p_1, p_2, \dots, p_N) P(p_1, p_2, \dots, p_N) dp_1 dp_2 \dots dp_N - E^2(Y_i) \end{aligned}$$

Y_i szórásnégyzete, ha a p_j paramétert rögzítjük:

$$V(Y_i|p_j)$$

Ennek várható értéke:

$$E(V(Y_i|p_j))$$

Y_i szórásnégyzete, amit p_j okoz:

$$V(E(Y_i|p_j)) = V(Y_i) - E(V(Y_i|p_j))$$

Az elsőrendű bizonytalansági index (= FAST parciális szórás):

$$S_{j(i)} = \frac{V(E(Y_i|p_j))}{V(Y_i)}$$

Érzékenységi indexek 2.

Y_i szórásnégyzete, amit p_j és p_k együttesen okoz: $V(E(Y_i|p_j, p_k))$

Ebből számítható a *másodrendű bizonytalansági index*:

$$S_{kj(i)} = \frac{V(E(Y_i|p_k, p_j)) - V(E(Y_i|p_k)) - V(E(Y_i|p_j))}{V(Y_i)}$$

Ez megadja p_j és p_k kölcsönhatását.

Hasonlóan számítható minden n -edrendű bizonytalansági index.

Legyen három paraméterünk: a, b, c

a teljes indexe: $S_{a(i)}^{\text{tot}} = S_{a(i)} + S_{ab(i)} + S_{ac(i)} + S_{abc(i)}$

Ha a j index semmi mással nem korrelál: $S_{j(i)} = S_{j(i)}^{\text{tot}}$

j index kölcsönhatásai: $S_{j(i)}^{\text{tot}} - S_{j(i)}$

Érzékenységi indexek 3.

- globális módszer
- ez is álvéletlen-számokat használ, hogy az integrálok könnyen kiszámolhatók legyenek
- paraméterek elsődleges és magasabb rendű hatása
- a totális hatást is számolja
- a paraméterek *pdf*-jét is tekintetbe veszi
- nagyon számításigényes (50 paraméterre kb. 25000 futás)

HDMR-módszer

High Dimensional Model Representation
(sokdimenziós modell-leírás):

A modell eredményét a paraméterek polinomjaként közelítjük.
Az érzékenységi együtthatók a polinom együtthatói.

$$Y(p) = Y_0 + \sum_{i=1}^n Y_i(p_i) + \sum_{1 \leq i < j \leq n} Y_{ij}(p_i, p_j) + \dots$$

$Y(p_i)$ kizárólag a p_i paraméter változtatásának hatása
Lehet akár nyolcadfokú polinom is!

$Y(p_i, p_j)$ p_i és p_j paraméterek együttes változtatásának hatása
Csak ez a két paraméter, de lehet nagy fokszámú polinom!

HDMR-módszer 2

Fajtái:

vágott HDMR (cut HDMR):

Polinom egy adott referenciapontból közelítve

véletlen mintavételezésű HDMR (random sampling HDMR, RS-HDMR):

Paraméterpontok generálása az értelmes paramétertartományban,
majd azokra polinomillesztése.

Pl. elsőrendű esetre:

Közelítés bázisfüggvényekkel:

$$Y_i(p_i) = \sum_{r=1}^k \alpha_r^i \varphi_r(p_i)$$

Parciális szórások:

$$D_i = \sum_{r=1}^{k_i} (\alpha_r^i)^2$$

Érzékenységi indexek:

$$S_{i_1, \dots, i_s} = \frac{D_{i_1, \dots, i_s}}{D}, \quad 1 \leq i_1 < \dots < i_s \leq m$$

Korreláció

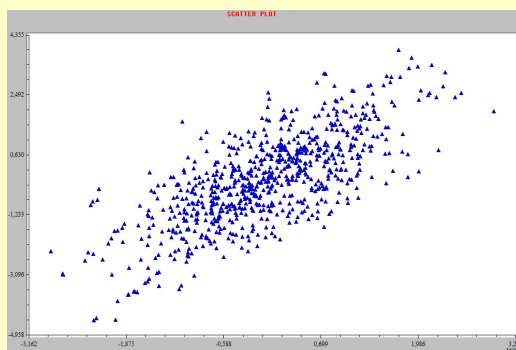
I. Szóródás ábrázolása (Scatterplots)

Az egyik legegyszerűbb módszer

Jelölje x_i ($i=1..n$) a modell változóit, y a modell eredményét

Rajzoltassuk ki az (x_i, y) pontokat

Rávilágít a modell-változó
modell-eredmény kapcsolat
típusára (lineáris, nemlineáris,
monoton, nem-monoton), és
annak erősségére
Segít a modell viselkedésének
megértésében

Hátrányai: Sok ábra elkészítését és kielemezését igényli

Ugyan kapunk egy kvalitatív mértéket az érzékenységekre, de az egyes változók fontosságát nem tudjuk megbecsülni

Korreláció 2.

II. Pearson-féle korrelációs együttható (PEAR)

Egyszerű módszer

Jelölje x_i ($i=1..n$) a modell változóit, y a modell eredményét

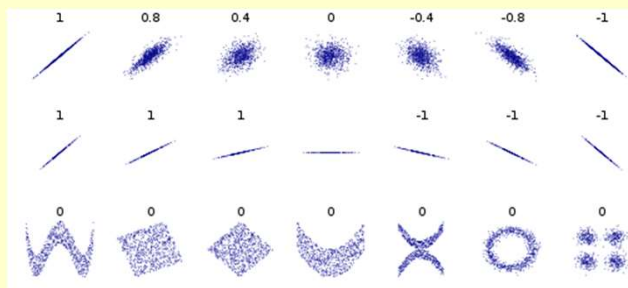
Számítsuk ki az x_i változó és az eredmény korrelációját

$$PEAR(x_i, y) = \frac{\text{cov}(x_i, y)}{\sigma_x \sigma_y} = \frac{E[(x_i - \mu_{x_i})(y - \mu_y)]}{\sigma_x \sigma_y}$$

A korrelációs együttható két tetszőleges érték közötti lineáris kapcsolat nagyságát (0-1 közötti szám) és irányát (avagy ezek egymáshoz való viszonyát) adja meg.

Korreláció 3.

II. Pearson-féle korrelációs együttható (PEAR)

A korrelációs együttható két tetszőleges érték közötti lineáris kapcsolat nagyságát (0-1 közötti szám) és irányát (avagy ezek egymáshoz való viszonyát) adja meg.

Bizonytalanságanalízis

Lokális bizonytalanságanalízis

egyszerre egy paramétert változtatunk;
 parciális deriváltakon alapul.
 gyorsan számítható

Rostáló módszerek

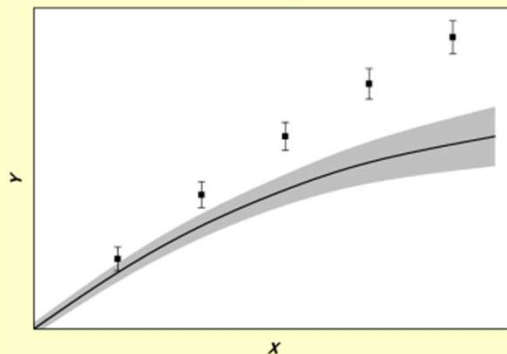
Egyszerre több paramétert változtatunk
 széles paramétertartományban
 közepes számítógépidő-igény
 Morris-féle módszer

Globális bizonytalanságanalízis

minden paramétert egyszerre változtatunk
 a közös valószínűségi sűrűségfüggvényük alapján
 sok gépidőt fogyaszt
 Monte Carlo analízis Latin hiperkocka mintavétellel,
 FAST, érzékenységi indexek számítása, HDMR

Bizonytalanságvizsgálat: mire jó általában?

A modell szerkezete jó-e?

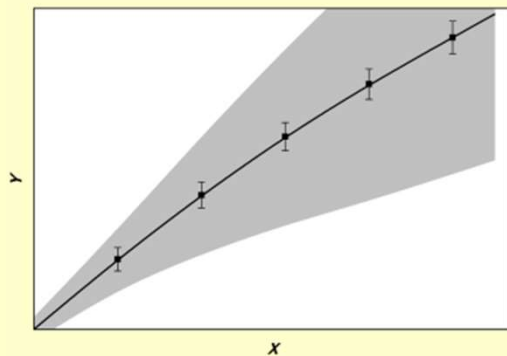

ha vannak jó mérési adataink és
 ha minden paraméter bizonytalansági tartományát pontosan ismerjük
 DE ahogy nem kapjuk vissza a mérési adatokat
 ⇒ a modell szerkezete rossz (= az egyenletek rosszak!!!)

31

Mire jó? 2.

A modell jól megalapozott-e?

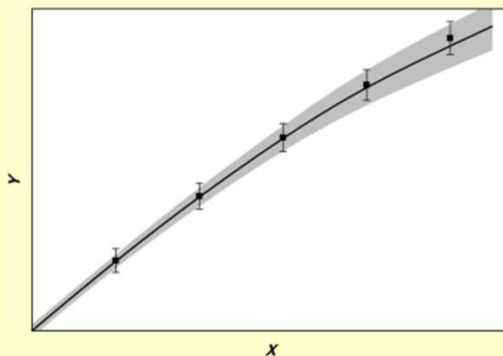
ha a paramétereket a bizonytalansági tartományon belül
 változtatva akármilyen megoldást is megkaphatunk
 (közte a mérési adatokat is)
 ⇒ a modell teljesen bizonytalan,
 a paramétereket gyakorlatilag nem ismerjük,
 a modellre hivatkozni átverés (társadalmi modellek !!!)

32

Mire jó? 3.

Mit nem ismerünk pontosan?

ha a mérési adatok nagyobb, mint a számított eredmények szórása:

⇒ minden OK, de

megkapjuk, mely paramétereket kellene jobban ismernünk (gyakran csak néhány ilyen paraméter van)

33

A módszerek összehasonlítása

	local	Morris	MC LHS	érz. index
input szórása	✓	✓	✓	✓
input <i>pdf</i>	✗	✗	✓	✓
output <i>pdf</i>	✗	✗	⊙	✗
output szórása	✓ (lineáris)	✗	⊙	✓ (torzított)
Gépidő igény?	⊙ 1	⊙ 2110	3000	16280
egyedi hozzájárulások	✓ (lineáris)	✓ (csak kvalitatív)	✗	⊙
globális?	✗	⊙	✓	✓
Info nemlinearitásról	✗	✓ (csak kvalitatív)	✗	✓

Reakciókinetikai paraméterek bizonytalansága

f_j bizonytalansági szorzótényezőt ad meg minden gázkinetikai adatgyűjtemény

$$f_j = \log_{10} \left(\frac{k_j^0}{k_j^{\min}} \right) = \log_{10} \left(\frac{k_j^{\max}}{k_j^0} \right)$$

k_j^0 j -edik reakció sebességi együtthatójának ajánlott értéke

$k_j^{\min}$ k_j „lehetséges” legkisebb értéke

$k_j^{\max}$ k_j „lehetséges” legnagyobb értéke

$\Rightarrow [k_j^{\min}, k_j^{\max}]$ a sebességi együttható lehetséges tartománya

Tételezzük fel, hogy $\ln k^{\min}$ és $\ln k^{\max}$ 3σ -val tér el $\ln k^0$ -tól!
(D.L. Baulch javaslata)

$\Rightarrow \sigma^2(\ln k_j) = ((f_j \ln 10) / 3)^2$

Termodinamikai adatok bizonytalansága

A termodinamikai adatok kétféle módon befolyásolják a reakciókinetikai számításokat:

- számított hőmérséklet
- fordított irányú reakciók sebességi együtthatójának számítása

A felhasznált termodinamikai adatok:

- hőkapacitás (számítható statisztikus termodinamikából)
- entrópia (számítható statisztikus termodinamikából)
- standard képződési entalpia (mérik vagy maga szinten számítják)

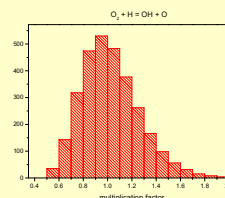
- ajánlott értékét és szórását adatbázisok tartalmazzák
- Korrelált valószínűségi változók-e a képződési entalpiák?

Kinetikai és termodinamika paraméterek feltételezett valószínűségi sűrűségfüggvénye

A Monte Carlo és az érzékenységi index (Saltelli) módszerekhez szükség van a paraméterek **valószínűségi sűrűségfüggvényére**

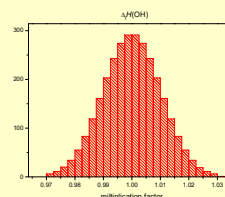
Kinetikai paraméterek:

- lognormális eloszlás
- σ_j -t az f_j bizonytalansági tényezőtől számítjuk
- a lognormális eloszlást $\pm 3\sigma$ ($\ln k_j$)-nál levágjuk

Képződési entalpiák:

- normális eloszlás
- σ -t a termodinamikai adatgyűjteményekből vesszük
- a normális eloszlást $\pm 3\sigma$ -nál levágjuk

Reakciókinetikai modellek lokális bizonytalanságvizsgálata

Ha a paraméterek nem korreláltak, akkor a hibaterjedési szabály alapján a következő módon lehet a modell eredményének szórásnégyzetét számítani:

$$\sigma_k^2(y) = \sigma^2(p_k) \left(\frac{\partial y}{\partial p_k} \right)^2$$

$$\sigma^2(y) = \sum_k \sigma_k^2(y)$$

- ez az eredmény szórásának egy lineáris közelítése
- megadja külön-külön a paraméterek hatását
- gyorsan számítható
- a kapott eredmény a névleges paraméterkészlethez tartozik gond, ha széles tartományban változnak a paraméterek és ha a modell jellege közben változik
- nem-lineáris hatásokat nem vesz figyelembe

Reakciókinetikai modellek lokális bizonytalanságanalízise 2.

$f_j \rightarrow \sigma^2(\ln k_j)$ f_j bizonytalansági faktort átszámítjuk $\ln k_j$ szórására

$\partial Y_i / \partial \ln k_j$ félig normált lokális érzékenységi együttható

$\sigma_{k_j}^2(Y_i) = (\partial Y_i / \partial \ln k_j)^2 \sigma^2(\ln k_j)$ k_j paraméter hozzájárulása Y_i modelleredmény szórásnégyzetéhez

$\sigma_k^2(Y_i) = \sum_j \sigma_{k_j}^2(Y_i)$ Y_i szórásnégyzete

$S_k \%_{ij} = \frac{\sigma_{k_j}^2(Y_i)}{\sigma_k^2(Y_i)} \times 100$ százalékos bizonytalansági hozzájárulás

Példa: metánláng modelljének bizonytalanság analízise

részletes metán égési mechanizmus:
37 anyagfajta és 175 reverzibilis reakció

37 anyagfajtahoz kigyűjtöttük a képződési entalpiák ajánlott értékét és bizonytalanságát termodinamikai adatbázisokból

175 reakcióhoz megállapítottuk a bizonytalansági paramétereket

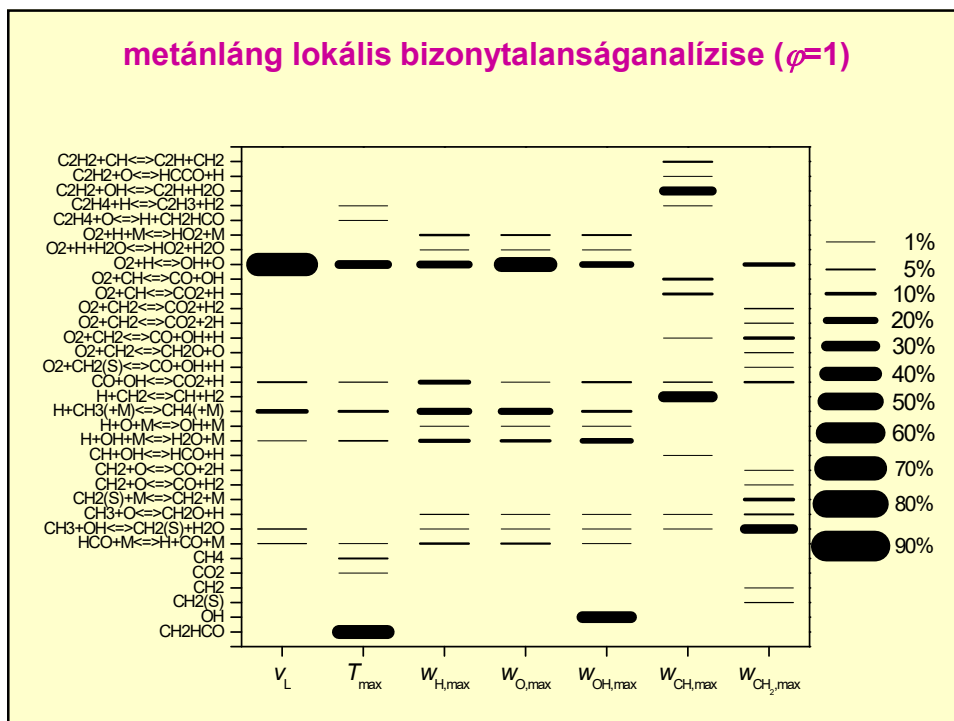
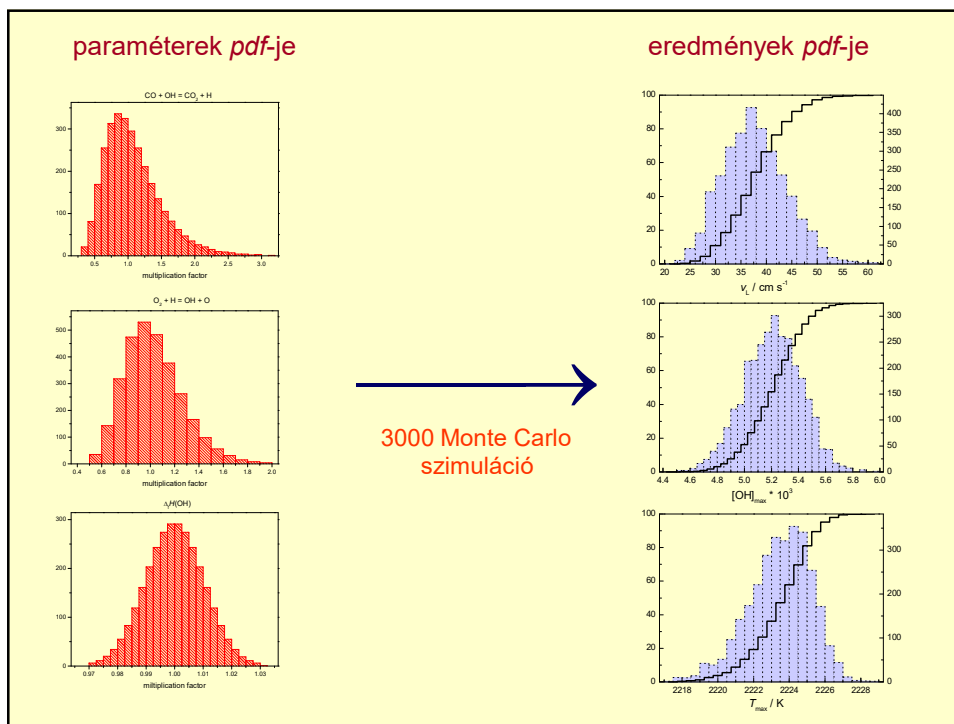
$$\sigma_{T_j}^2(Y_i) = (\partial Y_i / \partial \Delta_f H_{298}^\circ(j))^2 \sigma^2(\Delta_f H_{298}^\circ(j))$$

$$\sigma_{k_j}^2(Y_i) = (\partial Y_i / \partial \ln k_j)^2 \sigma^2(\ln k_j)$$

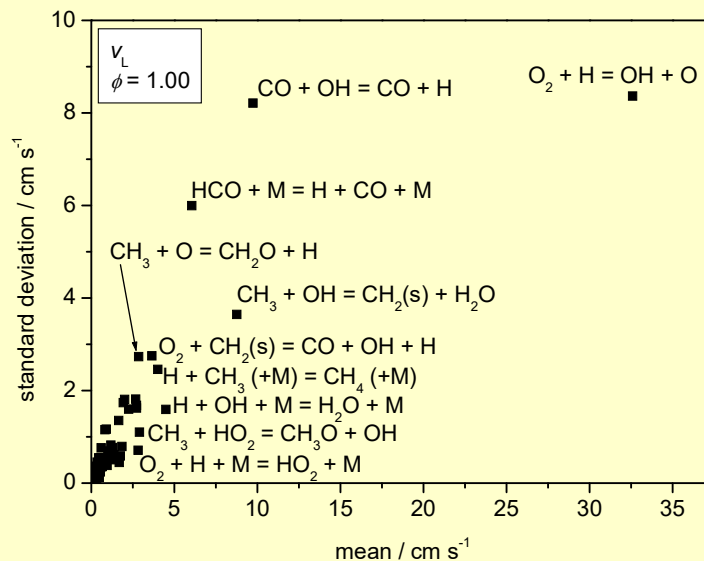
$$\sigma^2(Y_i) = \sigma_k^2(Y_i) + \sigma_T^2(Y_i) = \sum_j \sigma_{k_j}^2(Y_i) + \sum_j \sigma_{T_j}^2(Y_i)$$

A vizsgált modellezési eredmények:

Legnagyobb láng hőmérséklet ($T_{\max}$),
lamináris lángsebesség (v_L),
H, O, OH, CH, CH₂ gyökkoncentrációk maximuma

Morris-féle analízis: metánláng sebessége ($\phi=1$)

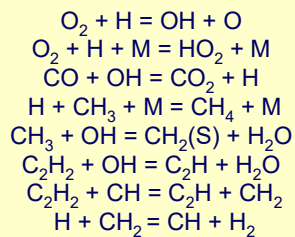
Metánláng bizonytalanság-analízis: tanulságok

A lokális és a Monte Carlo csaknem azonos szórásokat adott

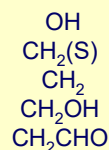
Monte Carlo analízis szerint az elfogadható paraméter-tartományban hangolva a paramétereket (mindet egyszerre) kémiai elfogadhatatlan eredményeket is lehet kapni.

Pontosabb szimulációs eredményekhez csak néhány sebességi együtthatót és néhány képződési entalpiát kellene jobban (kisebb bizonytalansággal) ismerni:

Sebességi együtthatók:

Képződési entalpiák:

*Köszönöm a
figyelmet !*